

Ali Şîr Nevâyî'nin *Sedd-i İskenderî*'sinden Hareketle Klasik Metinlerin Yeniden Yazılmasının Gerekliliği Üzerine Düşünceler

İncinur Atik Gürbüz¹

¹Doç. Dr.

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
incinuratik@hotmail.com

Gönderim Tarihi/Received:

30.03.2021

Kabul Tarihi/Accepted:

27.10.2021

Alan Editörü/Field Editor:

P. Ölker

Öz

Bu çalışma, temelde “Türk tarihinin klasik şahsiyetleri ve eserleri günümüz insanına nasıl tanıtılabilir? Bunun için kimler, hangi eser(ler) ve eser(ler)deki hangi unsurlar, motifler ya da anlatılar kullanılabilir? Bu süreçte hangi yöntemlerden faydalanılabilir?” sorularına cevap aramak üzere hazırlanmıştır. Uzun vadede bütün tarihî metinlerin yeniden-yazılması gerektiğini düşünmekle birlikte, kültür taşıyıcılığı potansiyeline sahip olan klasikleşmiş şahsiyetlerin ve eserlerin öncelenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu süreçte kaynak metinler belirlendikten sonra asıl önemli nokta, bu metinlerin günümüz insanının haz alabileceği bir forma dönüştürülmesidir. Böyle bir dönüşüm için modern metin eleştiri yöntemlerinden biri olan “yeniden-yazma”nın imkânlarından yararlanılabileceğini düşünüyoruz. Bu çalışmada, yeniden-yazılması “gerektiğini” düşündüğümüz şahıs/eser örneği olarak sahip olduğu özellikler dolayısıyla Alî Şîr Nevâyî ve onun *Sedd-i İskenderî* adlı eseri seçilmiştir. Çalışmanın başında yeniden-yazma yöntemi hakkında kısaca bilgi verilerek klasik metinlerin niçin yeniden-yazılması gerektiği tartışılacaktır. Sonrasında yeniden-yazılması için neden Alî Şîr Nevâyî’yi ve onun *Sedd-i İskenderî*’sini önerdiğimizize ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır. Daha sonra kastettiğimiz türde bir yeniden-yazma sürecinin nasıl bir organizasyon üzerinden yürütülebileceği sorgulanacaktır. Son olarak da *Sedd-i İskenderî*’nin “olası” bir yeniden-yazımında vurgulanması gerektiğini düşündüğümüz unsurlara örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeniden-Yazma, Klasik Şahsiyet/Eser, Türk Kültürü, Alî Şîr Nevâyî, *Sedd-i İskenderî*.

From Ali Şîr Nevâyî's *Sedd-i İskenderî* Forth Thoughts On The Requirement Of Re Writing Classical Texts

Abstract

This study basically seeks answers for questions such as “How can the classical figures and works of Turkish history be introduced to today’s people? Who, which work(s) and which elements, motifs or narratives in the work(s) can be used for this? What methods can be

used in this process?" Although we think that all historical texts should be rewritten in the long run, we believe that classical figures and works that have the potential to carry culture should be prioritized. In this process, after the source texts are determined, the main point is that these texts are transformed into a form that today's people can enjoy. We think that the possibilities of "re-writing", which is one of the modern text criticism methods, can be used for such a transformation. In this study, Alî Şîr Nevâyî and his work named *Sedd-i İskenderî* were chosen as an example of the person/work that we think should be re-written because of their characteristics. At the beginning of the study, brief information about the re-writing method will be given and why the classical texts should be re-written will be discussed. Afterwards, it will be evaluated why we suggested Alî Şîr Nevâyî and his *Sedd-i İskenderî* for re-writing. Then it will be questioned what kind of organization can be used to carry out a re-writing process that we mean. Finally, examples of elements that we think should be highlighted in a "possible" re-writing of the *Sedd-i İskenderî* will be given.

Keywords: Re-Writing, Classical Personality/Work, Turkish Culture, Alî Şîr Nevâyî, *Sedd-i İskenderî*.

GİRİŞ

Kültür, tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içerisinde yaratılan maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür (Türk Dil Kurumu [TDK], t.y.). Bu değerler, ortak bir yaşamı tercih etmiş olan insanların tarihsel süreçteki yaşamışlıklarının ürünüdür. Ortak bir geçmişe sahip olan insan topluluklarının ürettikleri kültürel değerler, onları millet yapan ve başka milletlerden ayıran temel özelliklerdir. Bu yönüyle kültürün -yukardaki tanımda da vurgulandığı üzere- egemenlik ölçütü olma işlevi göz önünde bulundurulduğunda nesiller arasındaki aktarımının önemi ortaya çıkmaktadır.

Sosyal bir varlık olan insan ve dolayısıyla da toplum, her an başka insanlarla ve toplumlarla iletişim hâlinindedir. İletişimin beraberinde kültürel etkileşimler meydana gelir ve bu etkileşimlerin neticesinde de kültürel değerlerde değişiklikler olur. Bu iletişim, etkileşim ve değişim döngüsü sürekli olarak devam eder. Kültürler arasındaki etkileşim karşılıklı olsa da etkileme ve etkilenme oranları açısından her zaman bir dengeden söz etmek mümkün değildir. Birikimini çağın iletişim araçları üzerinden dönem insanının beğenisine uygun iletileceğe dönüştürebilen kültürlerin etkileme potansiyelinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

İletişim yöntemlerinin değişimine paralel olarak küreselleşen dünyada, sınırlar belirginliğini ve anlamını yitirmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak güçlü olan kültürün hâkim kültür hâline geldiği böyle bir ortamda bireylerin ve toplumların kültürlerini muhafaza edip özgün kalabilmeleri gittikçe zorlaşmaktadır. Toplumların kültür erozyonundan kurtulabilmesi ancak kendi kültürel değerlerinin korunmasıyla mümkün olabilir. Kültürel değerlerin korunup yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması ise nesiller arasında bağların güçlendirilmesi ve sıklaştırılması sayesinde gerçekleşebilir. Bu noktada tarihsel süreçte üretilmiş olan metinlerin güncellenerek kültürün aktarımı ve böylelikle geleneğin sürekliliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır.

Kültürün aktarımı söz konusu olduğunda özellikle kültür tarihi araştırmacılarına önemli görevler düşmektedir. Geleneğin sürekliliğinin sağlanabilmesi için kültür taşıyıcılığı görevi üstlenebilecek nitelikteki klasik değer taşıyan eserler öncelikli olmak üzere tarihsel metinlerin yeniden okunması, tekrar yorumlanması, dönem insanının beğenisine uygun olarak işlenerek güncellenmesi ve çağın geçerli iletişim yöntemleri üzerinden insanlara ulaştırılması gerekmektedir. Bunun için de söz konusu eserlerin günümüzün dünyasında yeniden gündeme gelmeleri, hatta küresel etkileşimde etkin olabilecek paradigmatlara sahip girişimler hâlinde "yeniden üretilme"leri gerekmektedir.

Yeniden-Yazma Yöntemi Hakkında

Metinlerin yukarıda bahsedildiği şekilde yeniden üretilmesi, günümüzde *metinlerarasılık* kuramının yöntemlerinden biri olan *yeniden-yazma* bağlamında ele alınmaktadır. 1960'lı yıllarda ortaya çıkan metinlerarasılık, eserin kendisinden önce üretilmiş olan diğer eserlerle ilişkisini sorgulayan bir metin inceleme ve çözümleme yöntemidir. Bu noktada metinlerarasılık ve yeniden-yazma kavramları hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır. Konuyla ilgili Türkiye'deki çalışmaların öncülerinden olan Kubilay Aktulum (2000, s. 236-253), *Metinlerarası İlişkiler* isimli çalışmasında "yeniden-yazma (La reécriture)"yı, *ayrışık unsurları*, başka metinlere ait parçaları tutarlı bir bütün içerisinde bir araya getirmek, onları düzenleyerek aralarında uyum sağlamak, böylelikle yeni bir metin ortaya çıkarmak şeklinde tanımlar ve Batı edebiyatından örneklerle konuyu izah eder. Hanife Özer (2017, s. 268) ise yeniden-yazmayı edebiyatta metinlerarası ilişkiler bağlamında ele alır ve *daha önce ortaya konmuş bir metnin/metinlerin ya da o metne/metinlere ait kesitin/kesitlerin çeşitli amaçlar doğrultusunda değiştirilerek, dönüştürülerek yeniden üretilmesi yöntemi olarak tanımlar*. Özer'in çalışması, Türk edebiyatının bir şubesi durumundaki Azerbaycan edebiyatında Elçin Efendiyev tarafından

kaleme alınmış olan *Mahmut ile Meryem* romanı üzerinedir. Söz konusu roman, *Kerem ile Aslı* anlatsından hareketle yeniden-yazma yöntemiyle üretilmiş modern bir metindir. Özer çalışmasında bu iki metnin değişik boyutlardaki benzerliklerine ve farklılıklarına odaklanmıştır. Batı kaynaklı bu eleştiri yöntemlerinin günümüzde Türk edebiyatı araştırmacıları tarafından da benimsendiği ve günümüz metinleri üzerinde uygulanmaya başlandığı görülmektedir. İngiliz yazar Mary Shelley'nin 1818 ve 1831 yıllarında iki kez kaleme aldığı *Frankenstein* romanını yeniden-yazma bağlamında inceleyen ve poetik ve ideolojik değişimin yeniden-yazma sürecine etkisini özellikle vurgulayan Merve Sevtap Süren ve Arsun Uras Yılmaz'ın Theo Hermans'tan yaptıkları çeviri, yeniden-yazmanın başka boyutlarına işaret eder. Hermans'a göre yeniden-yazma, "çeviri, eleştiri, inceleme, özetleme, çocuklar için uyarılama, antoloji hâline getirme, çizgi romana ya da televizyon filmine dönüştürme vb. işlemleri, kısacası bir metnin ister aynı dilde, ister farklı bir dilde, isterse farklı bir ortamda herhangi bir biçimde işlenmesini kapsar." (Hermans, 2009, s. 127'den aktaran Süren & Uras Yılmaz, 2020, s. 32).

Klasik Metinleri Yeniden-Yazmanın Gerekliliği Üzerine

Bu tanımlama ve açıklamalardan sonra ifade etmek gerekir ki bir metnin diğer metinlerle ilişkisine odaklanan metinlerarasılık yaklaşık altmış yıllık geçmişe sahip yeni bir kuram olsa da ilk sözlü/yazılı metinlerden itibaren sanatçıların -yöntemlerine özel bir isim vermemiş olsalar da- kendilerinden önce üretilmiş olan eserlerden farklı şekillerde ve değişen oranlarda yararlanma eğilimi gösterdikleri söylenebilir. Eserler arasındaki ilişkiler bağlamında klasik Türk edebiyatı geleneğine bakıldığında, ilk dönemlerden itibaren Türk kültürünün henüz dâhil olduğu İslam medeniyeti ile ilgisinin metinler üzerinden tesis edildiği görülmektedir. Söz konusu medeniyet dairesine mensup toplumlar tarafından üretilmiş metinler, Türk sanatçıları tarafından yeniden-yazılmıştır. Söz konusu metinler üzerinden önce okur-yazarlar ve onlar aracılığıyla da bütün toplum, yeni medeniyete ait unsurları öğrenmiştir. Klasik Türk edebiyatı geleneğinin oluşum sürecinde olduğu gibi sonraki dönemlerde de belirli metinlerin yeniden-yazılmaya devam ettiği görülmektedir. Bu çerçevede pek çok eser, yüzyıllar boyunca değişik şairler/yazarlar tarafından yeniden-yazılmıştır. Bunlardan bazıları, hikâye, roman, sinema, tiyatro, müzikal, opera gibi Batı kökenli farklı sanat dallarında da üretilmeye devam etmiştir. Bu metinlerin (hem kaynak metinler hem de yeniden-yazma metinler olarak) sadece Türk edebiyatında değil, Doğu medeniyetini oluşturan bütün toplumlarda ortaklık gösterdiği dikkati çekmektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere önceki yüzyıllarda pek çok metin farklı yazarlar/şairler tarafından içgüdüsel bir yaklaşımla değişik zamanlarda yeniden-yazılmıştır. Günümüzde de yeni metinlerin yanında tarihî metinler de -bu çalışmada kastettiğimiz biçimde- yeniden-yazılmaya devam etmektedir. Kuramlar çağı olarak değerlendirilebilecek olan 20. yüzyıldan itibaren, bir yandan yeniden-yazma faaliyetleri sürerken bir yandan da çeşitli kuramlar çerçevesinde söz konusu yeniden-yazma pratiklerine ilişkin sorgulamalar yapılmaktadır. Bu çerçevede meseleyi gelenekten yararlanma, geleneğin devamlılığı ve geleneğin yeniden üretimi bağlamında ele alan bazı araştırmacıların tarihsel, bilimsel, kurgusal, tahkiyeli metinlerin yeniden-yazılmasına ilişkin sorgulamalara giriştikleri de görülmektedir (bk. Gariper ve Küçükcoşkun, 2009; Özdemir, 2013; Macit, 2006).

Hanife Özer (2017, s. 268) yeniden-yazmayı tercüme, aktarma, uyarılama, özetleme, çoğaltma vb. yazma faaliyetlerinin içinde olduğu geniş bir yelpazede düşünmek gerektiğini belirttikten sonra yeniden-yazmanın daha çok "tarihsel süreç içinde tanınıp bilinen, geniş kitleler tarafından rağbet edilen eserlerin yeniden üretilmesi" yönünde geliştiğinin altını çizer. Yine Nazan Bekiroğlu'nun bir yeniden-yazma örneği olan *Yûsuf ile Züleyha Kalbin Üzerinde Titreyen Hüzün* adlı eserini inceleyen Cafer Gariper ve Yasemin Küçükcoşkun da (2009, s. 122-123) yeniden-yazmanın modern sanatı besleyen kaynaklardan biri olma potansiyeline vurgu yaparak modern sanatçıların -özellikle 1980

sonrası artan bir ilgiyle- çoğunlukla “klâsik anlatıları modern söylemle ifade etme” yolunu arayan bir metoda dönüştürme çabası içinde olduklarını belirtirler.

Buraya kadar ele alınan hususlar bir arada düşünüldüğünde kültürel birikimimizin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için klasik anlatıların yeniden-yazılması bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır. Zira kültürel devamlılığın sağlanabilmesi, ancak geleneğin yeniden üretilmesiyle mümkün olabilecektir. Bu çerçevede, yukarıda da belirtildiği üzere, kültür taşıyıcılığı görevi üstlenebilecek nitelikteki klasik değer taşıyan eserler² öncelikli olmak üzere, tarihsel metinler günümüz insanıyla buluşturulmalıdır. Bu noktada, günümüz insanıyla buluşturulması gereken öncelikli şahsiyetlerden birinin Alî Şîr Nevâyî olduğunu düşünüyoruz.

Niçin Nevâyî?

Alî Şîr Nevâyî³, 9 Şubat 1441 tarihinde Herat'ta doğmuş, devrinin önde gelen isimlerinden iyi bir eğitim alarak yetişmiştir. Daha çocukluk döneminde tanışıp birlikte ders aldığı yakın dostu Hüseyin Baykara'nın Timurlular tahtına oturmasıyla devlet yönetiminde yer almıştır. Vefatına kadar (3 Ocak 1501) bir yandan eserlerini kaleme alırken diğer yandan da bir devlet adamı olarak sanatçıları himaye etmiştir. Hüseyin Baykara, verdiği desteklerle Herat'ı bir kültür ve sanat merkezi hâline getirmiştir. Onun hükümdarlığı döneminde Herat'ta edebiyat, musiki, tezhip, minyatür ve cilt gibi çeşitli sanat dallarında önemli ilerlemeler kaydedilmiş, sonraki dönem Safevi, Osmanlı vb. sanatçılarının örnek alacağı üsluplar üretilmiştir (Algar & Alparslan, 1998, s. 531). Bu dönemin sanat ve edebiyat geleneği, Herat Ekolü olarak adlandırılmıştır. Bu bakımdan Herat, Şark-İslam medeniyeti içinde yeni bir aşamanın ve bu aşamanın sonucu olarak ortaya çıkan yeni üslubun temsilcisi olmuştur. Türkler ilk rönesanslarını Herat'ta idrak etmişlerdir.

Alî Şîr Nevâyî, yaşadığı 15. yüzyılda Herat'ta sanatın ilerlemesine öncülük eden isimlerden biri olmuştur. Nevâyî, “Türklerin ilk rönesansı” olarak nitelendirilen bu döneme imza atan isimlerin başında gelir. Söz konusu rönesansın ilim ayağını Uluğ Bey, edebiyat ayağını da Nevâyî temsil eder. Nevâyî, sanatçı ve devlet adamı kimliğiyle bu dönemin hem simgesi hem de hamisi durumundadır.

Nevâyî pek çok konuda çok önemli başarılarla imza atmış olmakla birlikte, onun en dikkat çekici yönü, Türkçe ile ilgili takındığı tutumdur. Kendisinden önceki Türkçeyi “ehlileştirilmemiş çok güçlü yabancı bir ata ve mükemmel hazinelere giden düzeltilmemiş taşlı bir yola” benzeten Nevâyî,

² Bir eserin kıymeti, zamandan ve mekândan bağımsız olarak okuyucuya ulaşılabilme kapasitesi ile ilişkilidir. Klasik eserler, öncelikle içinde üretildiği zamana ve topluma, sonrasında da başka dönemlere ve toplumlara hitap etme kapasitesine bağlı olarak belirlenir. İnsanoğlu, çağını ve sonrasını kapsayıcı özellik gösteren bu tarz eserleri klasik eser başlığı altında değerlendirmektedir. Klasik eserlerin toplumsal ve zamansal bu kapsayıcılığının toplum üzerindeki etkisini arttırmak ise kültür araştırmacılarının görevidir.

Bu noktada ilk akla gelen “hangi eserin klasik olduğu” sorusudur. Bu sorgulama Türk edebiyatı için son yıllarda yapılmaya başlamış olsa da (Ayrıntılı bilgi için bk. İsen Durmuş, 2011) Batı'da meselenin daha önce tartışıldığı dikkati çekmektedir. Yine klasik eserlerin belirlenmesi noktasında yorumlamalar yapılırken kimi zaman belirli bir kriter belirlenememiş kimi zaman da belirlenen kriterler yeterli bulunmamıştır. Bu noktadaki en doğru ve herkes tarafından kabul edilebilecek tespitlerin Calvino'ya ait olduğunu kanısındayız. Calvino (2002: 11-13), çalışmasının “Klasikleri Niçin Okumalı?” başlığı altında klasik eserleri şu şekilde tanımlar:

Klasikler, haklarında asla “okuyorum” sözünü değil, genellikle “yeniden okuyorum” sözünü işittiğimiz kitaplardır. Klasikler, bizim okumamızdan önceki okumaların izini üzerlerinde taşıyarak ve geçtikleri kültür ya da kültürlerde (ya da daha yalın bir dille, dil ya da görenekte) bıraktıkları izi peşlerinden sürükleyerek bize ulaşan kitaplardır. Bir klasiği her ilk okuma, aslında bir yeniden okumadır.

³Alî Şîr Nevâyî ile ilgili buradaki bilgiler ve değerlendirmeler -aksi belirtilmedikçe- Ahmet Kartal ve Yusuf Çetindağ'ın 2015 yılında kaleme alıp 2020 yılında güncelledikleri *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde yer alan “Alî Şîr Nevâyî” maddesinden alınmıştır. Alî Şîr Nevâyî ve eserleri ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmış bulunmaktadır. Ancak söz konusu çalışmaların hepsini sıralamak, bu çalışmanın sınırlarını aşacağından ve bilineni tekrar etmek olacağından böyle bir listelemeye gidilmemiştir.

işlenmiş bir Türkçenin işlenmiş bir Farsçadan üstün olduğuna inanmış ve eserlerinde Çağatay Türkçesini tercih etmiştir. Farsçayı mükemmel kullanmasına ve ömrünün kırk yılını Selmân'dan Mollâ Câmî'ye İran şairlerinin şiirlerini incelemekle geçirmesine rağmen ısrarla, cesaretle ve bilinçli olarak Türkçeyi ihya etmek ve şiir dili hâline getirmek için çabalamıştır. Türkçenin yeni bir "şiir dili" oluşturmak için doğum sancıları çektiği bir dönemde Nevâyî; kaleme aldığı manzum ve mensur eserlerle edebî dile büyük katkılar sağlamıştır. Zira Nevâyî'ye kadar ne Orta Asya'da ne de Anadolu'da henüz bir şiir dili teşekkül etmemiş, büyük denecek çapta şair yetişmemiştir. Nevâyî'nin şiirleri bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Bu hâliyle Nevâyî, hem Çağatay Türkçesinin hem de Çağatay Türkçesi şiir dilinin kurucu şairi konumundadır. Nevâyî, Çağatay Türkçesi ile çok geniş bir yelpazede eserler vermek suretiyle; Orta Asya Türk dili ve edebiyatının gelişmesini sağlamıştır. Bundan dolayı Çağataycaya "Nevâyî dili" denmiştir.

Nevâyî, Türkçenin sanat dili hâline gelmesi için yaptığı katkılarla, kaleme aldığı manzum ve mensur eserleriyle sadece Çağatay ya da Orta Asya dil ve edebiyatının değil bütün Türk edebiyatının önde gelen simalarından biri olmuştur. Eserleri Türkistan'dan başka, Âzerî ve Anadolu sahalarında da okunan Alî Şîr Nevâyî'yi Osmanlı şairleri üstat kabul etmişlerdir (Kut, 1989, s. 450). Ancak ondan sadece Anadolu şairleri değil, tüm Türk şairleri etkilenmiştir. Onun etki sahası Hindistan'dan Herat'a, Herat'tan Azerbaycan ve Anadolu'ya kadar uzanmıştır. Öyle ki tüm Türk dünyasında 16. yüzyıla "Nevâyî yüzyılı" dense mübalağa edilmiş olmaz. Nevâyî'nin etkisi sadece 15 ve 16. yüzyıllarla sınırlı kalmamış, sonraki dönemlerde de eserleriyle bütün Türk dünyasını etkilemeye devam etmiştir (Kartal & Çetindağ, 2015). Günümüzde eserleri üzerinde yapılan bilimsel çalışmalarla onun kimliği, edebî şahsiyeti ve eserleri çeşitli yönleriyle aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

Türk dilinin ve kültürünün kurucu değerlerinden biri olan Alî Şîr Nevâyî, farklı coğrafyalarda yaşamakta olan Türkler için birleştirici bir şahsiyet konumundadır. Bu vasıflarıyla onun Türk milleti için kültür aktarıcılığı işlevini üstlenebilecek bir şahsiyet olduğu söylenebilir. Kaleme aldığı eserlerin de her dönemde çok geniş bir coğrafyada okunmuş olması hasebiyle klasik değere sahip olduğu tespiti yapılabilir. Bu bakımdan Nevâyî'nin eserlerinin yeniden üretilerek günümüz insanına ulaştırılması gerektiğini düşünüyoruz. Bu düşünceden hareketle çalışmamızda Nevâyî'nin *Sedd-i İskenderî* adlı eserine odaklanarak olası bir yeniden-yazımda vurgulanması gereken hususlara dair bazı dikkatlerimizi sunmaya çalışacağız.

Ancak kurgusal unsurlara geçmeden önce mutlaka belirtmek gerekir ki çalışmamıza konu olan *Sedd-i İskenderî* de yeniden-yazma yöntemiyle üretilmiş bir metindir. Eserin konusunu Makedonya kralı İskender'in hayatı, mücadeleleri, zaferleri oluşturur. Nevâyî, kaleme aldığı eseri için, yine başka bir Türk şairi olan Genceli Nizâmî'nin (1141-1209) *İskender-nâme*'sini kaynak metin olarak kullanmıştır (Tören, 2001, s. 9). Esasen Batı'da ve Doğu'da İskender'in hayatını konu edinen çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Makedonya'dan Anadolu'ya, İran'dan Kudüs'e, Mısır'dan Kafkasya'ya, Hindistan'dan Afganistan'a kadar çok geniş bir coğrafyaya hükmetmiş olan İskender (bk. Kaya, 2000), başta hüküm sürdüğü topraklarda olmak üzere bütün dünyada derin izler bırakmıştır. İskender'in yaşamı yüzyıllar boyunca çok farklı dillerde yazılmış ve okunmuştur (bk. Akdoğan, 2019, s. 112-118; Avcı, 2013, s. 1-27; Levend, 1965, s. 151-157; Ünver, 2000).

İskender etrafında oluşan anlatıların zamanla gerçeklikten uzaklaşarak efsanevi bir nitelik kazandığı anlaşılmaktadır. Bu dönüşümün nasıl gerçekleştiği, üzerinde durulması gereken bir meseledir. Batılı "Alexander Romance" türündeki eserler ile Nizâmî'nin mesnevisi üzerinden Doğulu "İskendernâme türündeki" eserleri karşılaştırarak İskender hikâyeleri geleneğini araştırmış olan Melike Gökcan, bu anlatıların iki temel kaynağa dayandığını belirtir. Bunlar, MÖ 4. yüzyıldan itibaren Antik ve Geç Antik dönem tarihçi ve biyografların kaleme aldıkları eserlerle İskender'in sır kâtibi ve Aristo'nun yeğeni olan Callisthenes'in notları ve ardıllarıdır. I. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan

“İskender” anlatıları içinde en önemlisi, temelinde İskender’in seferlerine iştirak eden Callisthenes’e ait, orijinali kayıp bir metin olduğuna inanılan, bu sebeple de “Pseudo-Callisthenes”(Sözde Callisthenes) diye adlandırılan ve Grek, Latin, Süryani, Ermeni, Etiyopya, Pehlevi, İbrani dillerinde varyantları olan bir hikâyedir. İskender’in şahsiyeti etrafında tarihî ve efsanevî örüntü oluşmasına bu eserin vesile olduğuna inanılmaktadır (Gökcan, 2020, s. 389-393. Ayrıca bk. Akdoğan; 2019, s. 112-148).

Yeniden-yazma kuramının öngördüğü şekilde İskender anlatıları her yazılışında üretildiği toplumun inanç ve kültür değerlerine uygun bir kimliğe bürünmüştür. Sözelimi “seferleri boyunca dinlere ve tanrılara saygılı olan ve hatta bu konularla yakından ilgilenen İskender, Zerdüştlerle karşı sert davranmış, Avesta’yı yakmış, kutsal ateşi söndürmüş, mabetlerini ve kütüphanelerini yağmalamıştır. Bu sebeple Zerdüşt metinlerinde Dâhhâk gibi ve Turan hükümdarı Afrasiyâb gibi kötü bir karakter, büyük bir düşman olarak tasvir edilmiştir. Ancak İslamiyet’in kabulünden sonraki Fars edebiyatında İskender’in karakterinin birden olumlu yönde değiştiği görülür. Eski İranşehr’in nazarında o, ülkelerini fetheden, işgal eden, yakıp yıkan bir hükümdarken yeni dinin mensupları için eski cahiliye inancına karşı savaşmış bir kahramana dönüşmüştür. Doğu kültür ve edebiyatlarında, ideal bir yönetici anlayışına uygun bir şekilde hikmet sahibi büyük bir komutan ve siyasi lider olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bilim adamlarını, sanatkârları, düşünürleri himaye ve teşvik eden, kendisi de bizzat okuyan, kitap toplayan, çeşitli bilim dallarını öğrenmek için çaba sarf eden bir hükümdar olarak takdim edilmiştir. İskender’in bazı eserlerde son derece idealize edilmiş olarak Kur’an’da zikredilen “Zülkarneyn” olarak kabul edildiği görülür. O, fethettiği topraklarda kurduğu şehirler ve yürüttüğü imar faaliyetleri dolayısıyla olumlanan bir şahsiyettir (Gökcan, 2020, s. 394-397, 415).

Bunlardan başka aynı edebî gelenek içerisinde yazılan İskender anlatılarında da farklılıklar görülmektedir. Olay örgüsü genel çerçeve itibarıyla ortak olmakla birlikte vurgulanan, öne çıkarılan unsurların değişmesi, zaman, mekân, şahıs ve motiflerden bazılarının farklılaşması, bazılarının çıkarılarak yerlerine yenilerinin eklenmesi söz konusu olmuştur (bk. Avcı, 2013, s. 27-160; Ayçiçeği, 2013, s. 135-199; Kaya, 2016, s. 8-64; Levend, 1965, s. 157-177; Ünver, 1975). Böylelikle metni yeniden-yazan her şairin/yazarın, kendisinden önceki metinlere belli ölçüde bağlı kalmakla birlikte, bir şekilde kaynak metinden uzaklaşarak eserine telif hüviyeti kazandırmaya çalıştığı görülmektedir.

Sedd-i İskenderî’de İskender’in Yaşam Öyküsü

Yukarıdan beri anlatıldığı üzere İskender’in yaşam öyküsü yüzyıllar boyunca (yaklaşık olarak iki bin dört yüz yıldan beri) pek çok bilim insanı ve sanatçı tarafından tekrar tekrar yazılmıştır. Zamanla gerçeklikten uzaklaşmış ve efsanevi nitelikte anlatılara dönüşmüştür. Her yazılışında zamanın ve mekânın ruhuna uygun olarak dönüştürülmüş, hedef kitesinin düşüncelerine, duygularına, beğenilerine hitap edecek biçime sokulmuştur. Nevâyî de bütün diğer sanatçılar gibi öncül metinlerden yararlanmış olmakla birlikte kurgu ve içerikte bazı değişiklikler yapmıştır. Agâh Sırrı Levend (1965, C. 1, s. 177), *Sedd-i İskenderî’nin* kurgusunda göze çarpan ilk özelliğin hikâyenin bölümlere ayrılarak her bölümün sonuna konu ile ilgili düşünce, hâle uygun hikâye, İskender’in Aristo’ya sorusu ve Aristo’nun cevabı olarak dört parçanın eklenmesi olduğunu belirtir. Söz konusu eklemelerdeki düşüncelerle hikâyeler şunlardır: 1. Hikmet, İskender’le fakir hikâyesi. 2. Adalet, Gazneli Mahmut hikâyesi. 3. Muhalefet (düşmanlık), Cengiz ile Harezmsah hikâyesi. 4. Padişahlık, Sultan Ebu Sait hikâyesi. 5. Kış tarifi, Mecnun hikâyesi. 6. Tanrı’nın kudreti, iki arkadaş hikâyesi. 7. Yiğitlik, gafil yiğit hikâyesi. 8. Af, tacir hikâyesi. 9. Tüzlük (doğruluk), Erdeşir hikâyesi. 10. Ziyafet bağının azadeleri, Behram-ı Gûr hikâyesi. 11. Yiğitlik baharı, bülbül hikâyesi. 12. Tanrı’nın büyüklüğü, balıklar hikâyesi. 13. Hece akşamının karanlığı, Mecnun hikâyesi. 14. Fırsatları değerlendirmek, güvercin hikâyesi. 15. Derya vasfı, Doğu’da hazine bulan kişinin hikâyesi. 16. Cihan

bezmi sakileri, Lokman hikâyesi. 17. (Burada düşünce yok), eli kesilen kişi hikâyesi, hikmet (Levend, 1965, C. 1, s. 177-178).

Eserdeki bu yöntem, Doğu edebiyatlarında pek çok örneği görülen, dikkat çekici hikâyeler üzerinden okuyucuya/dinleyiciye mesaj verme anlayışıyla benzerlik göstermektedir. Bu tür metinlerde iletilmek istenen mesaj, genellikle toplumun ortak hafızasında önemli yeri olan dinî, tasavvufi şahsiyetlerle devlet adamları ya da baskın karakterleri ön plana çıkartılmış hayvanlar üzerine kurgulanmış anlatılar üzerinden aktarılır. Söz konusu anlatılar, gücünü çoğunlukla adil-zalim, zengin-fakir, yöneten-yönetilen, kurnaz-saf, akıllı-nadan gibi zıtlıklara dayanan çatışmalardan alırken kimi zaman da kahramanın zihinlerdeki imajından beslenir. Nevâyî'nin *Sedd-i İskenderî*'ye eklediği hikâyelerde de bu nitelikler görülür. Ayrıca hikâyelerde olay örgüsünün, kahramanların sözlerinin, tavır ve tutumlarının içine gizlenerek dolaylı bir şekilde hissettirilen mesajlar, İskender'in Aristo'ya -ve bir hikâyede Sokrat'a, bir hikâyede de Lokman'a- sorduğu sorular ve onların verdiği cevaplar üzerinden açık ve doğrudan bir ileti hâline dönüştürülerek muhatabına aktarılır. *Sedd-i İskenderî*, Nevâyî'nin yaptığı eklemelerle İskender'in yaşam öyküsünün, başarılarının anlatıldığı tahkiyeli bir metin olmanın yanında hikmetli öğütlerin verildiği bir nasihatname boyutu da kazanmıştır. *Sedd-i İskenderî*'den önceki başka İskendernâmelerde de çeşitli nasihatler bulunmaktadır. Ancak Nevâyî'nin eserindeki nasihatler, sistemli bir sunuluş biçimine sahip olmaları yönüyle diğerlerinden ayrılır. İsmail Avcı, İskender ve Aristo üzerinden okuyucusuna çeşitli nasihatlerde bulunmak amacıyla farklı dönemlerde kaleme alınmış küçük hacimli müstakil eserler tespit etmiştir. Avcı, Aristo'ya -bazen de Eflatun, Sokrat ve Bukrat'a- isnat edilen bu nasihatlerin Nizâmî'nin, Nevâyî'nin, Ahmedî'nin, Ahmed-i Rıdvân'ın ve Behiştî'nin eserlerinden alınmış olabileceğini belirtir (Ayrıntılı bilgi için bk. Avcı, 2018). Bu tür eserlerin varlığı, İskender ve Aristo'nun toplumda edindiği yeri göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Nevâyî'nin -yukarıda bahsedildiği şekilde- bir yöntem farklılığına giderek anlatıya sistematik bazı eklemeler yapması, eserine biçtiği rol ile ilgili olmalıdır. Yaptığı değişikliğin mahiyeti Nevâyî'nin amacının hedef okuyucu kitlesine nasihat etme olduğunu göstermektedir. Nevâyî'nin ulaşmak istediği hedef kitle ise Hüseyin Baykara ile oğlu Bediüzzaman'dır. Nasıl ki Aristo bir cihan imparatorunu yetiştiren üstat olarak büyük bir şöhrete kavuşmuşsa (Akdoğan, 2019, s. 120) Nevâyî de eseri aracılığıyla Baykara ve şehzadesinin eğitimlerine, kişisel gelişimlerine katkıda bulunmak ve böylelikle benzer bir şöhrete kavuşmak istemiş olmalıdır. Nitekim Ağâh Sırrı Levend, Nevâyî'nin bu eserde kendisini Aristo, yarattığı İskender'i de ideal bir Türk hakanı olarak konumlandığı tespitini yapar. Nevâyî eserinde İskender'i -başka bazı eserlerde olduğu gibi- bir peygamber olarak değil, insanların iyiliği ve mutluluğu için çalışan, Yecüc ve Mecüc'e karşı yaptırdığı setle halkı zulümden koruyan bir hükümdar olarak tanımlar. *Sedd-i İskenderî*'deki İskender, cihanı altüst etmek için yola çıkan, plansız ve hesapsız serüvenlere atılan bir cihangir değil, akıllı ve adaletli bir hükümdardır. Olağanüstü gücünü halkın yararına kullanmış, zalimleri ortadan kaldırıp zavallıları korumaya çalışmıştır. Nevâyî'nin İskender tavsifinde dikkati çeken himmet, adalet, af, doğruluk gibi vasıflar, hükümdarlarda bulunması gereken özelliklerdir (Levend, 1965, C. 1, s. 184). Nevâyî, İskender için yaptığı tavsifler üzerinden Baykara'ya ve Bediüzzaman'a yönetici olarak sahip olmaları gereken özellikleri hatırlatmak istemiş olmalıdır.

Nevâyî sadece anlatının kurgusunda değil, içeriğinde de değişiklik yapmıştır. Levend'in daha önce tespit ettiği üzere, Nevâyî gereksiz gördüğü ayrıntıları -hatta anlatıcılar için oldukça cazip bir konu olan ölümsüzlük suyu arayışını dahi- atarak konuyu sadeleştirmiş, merak uyandırıcı olaylarla, efsaneyi bir serüven hikâyesi şekline dönüştürmüştür. Böylelikle İskender'i mümkün olduğu kadar tarihî çerçeve içine sokarak onun gerçek hayat hikâyesini anlatmak istemiştir (1965, C. 1, s. 178). Bu tasarruflarının nedeni de yine yukarıda izah edilen amaçla ilişkili olmalıdır. Zira okuyucunun

olağanüstü vasıflarından sıyrılıp sıradan insana olabildiğince yaklaşan bir İskender figürüyle ünsiyet kurması, onunla aynıleşebilmesi ve kendini onun yerine koyabilmesi daha kolay olacaktır. Bir masalın, destanın, efsanenin ütöpik dünyasında değil de gerçek dünyada yaşamış, hayal gücünün üretimi olan masalsı canavarlar yerine gerçek insanların gerçek sorunlarıyla mücadele etmiş bir kahramanın yapabildikleri daha etkili bir ilham verici güçtür.

“Olası” Bir Yeniden-Yazma Sürecinin Kurgulanması Sorunu: Kim? Nasıl?

Yukarıdan beri anlatıldığı üzere Nevâyî, İskender'in anlatısını öncül metinlerden yararlanmakla birlikte kendi amacına uygun olarak yeniden-yazmıştır. İskender'in hikâyesi, Nevâyî'den sonra da farklı coğrafyalarda değişik sanatçılar tarafından başka amaçlar için üretilmeye devam etmiştir. Kültürün sürekliliğinin sağlanabilmesi için bu tür eserlerin günümüzde ve gelecekte de yine aynı anlayışla yeniden-yazılmaya devam etmesi gerekmektedir.

Böyle bir yeniden-yazma sürecinin önünde çözülmesi gereken bazı sorunlar, aşılması gereken bazı engeller bulunmaktadır. Daha yolun başında duran en büyük sorun, tarihî klasik metinlerin günümüz “içerik üreticileri” tarafından bilinmemesidir. Kaleme alınmış olan eserler, tarihsel süreçte tabiattakine benzer içgüdüsel bir doğal eleme yoluyla değerlendirmeye tabi tutulmuş ve kültür taşıma potansiyeline sahip eserler birkaç nesilde bir olacak şekilde güncellenerek yeniden-yazılmıştır. Böylelikle kuşaklar arasında bilgi ve kültür birikiminin ortaklığı sağlanmıştır. Yüzyıllar boyunca süreç bu şekilde işledikten sonra, Türk toplumunun mensubu olduğu medeniyet dairesinin değişmeye başlamasıyla birlikte, çok uzun bir zaman diliminde üretilen bu birikim yavaş yavaş unutulmuştur. Bu süreçte Batı kaynaklı bilgi ve kültür aktarımı hız kazanmıştır. Günümüzde dâhil olmaya çalıştığımız Batı medeniyetinin düşünme şeklini, bilgi birikimini, yaşama biçimini ve kültürünü alımlamada ve özümsemede belirli bir noktaya geldiğimiz söylenebilir. Bu noktada artık geride bıraktıklarımızı hatırlayıp güncellememiz ve yeni edindiğimiz birikimle harmanlayarak kendimize ait bir sentez meydana getirmemiz gerekmektedir. Bu zorunluluk, günümüzde çeşitli kültür mahfillerinde konuşulan fakat bir türlü hayata geçirilemeyen bir ideal hâlini almıştır. Bu idealin gerçeğe dönüştürülebilmesinin önündeki en büyük engel, günümüz insanının ilgi duyduğu yazılı, görsel, işitsel ve plastik sanatların üreticisi durumundaki insanların tarihî klasik metinlerden haberdar olmamalarıdır. Bir şekilde haberdar olsalar da araya giren asırların getirdiği dil ve -bundan daha fazla etkili olan- kültür farklılığı, söz konusu sanatçıların bu eserlere erişimlerini imkânsız kılmaktadır. Tarihî sanatsal metinlere erişim için eserin yazıldığı dönemin dilini bilmenin ve kültürünü tanımanın dışında, geçerli bilgi birikiminden ve estetik unsurlarından da haberdar olmak lazımdır. Ancak bu birikimlerin her biri farklı alanlarda uzmanlaşmayı gerektirmektedir.

Bu zorluğu bilenler, zorunlu gördükleri geleneğin yeniden üretilmesi görevini kültür tarihi araştırmacılarının, klasik dönem uzmanlarının yerine getirmesini beklemektedirler. Ancak sanat eserleri üzerinde inceleme çalışması yürüten araştırmacıların sanat eseri meydana getirmelerini beklemek doğru bir yaklaşım değildir. Zira sanat eseri üretmekle üretilmiş olan sanat eserini çeşitli açılardan incelemeye ve değerlendirmeye tabi tutmak çok farklı şeylerdir. Özellikle de bütün alanlarda uzmanlaşmanın ve profesyonelleşmenin kutsandığı günümüzde “içerik üretimi”nin bireysel keşiflere, tesadüflere bırakılmaması gerekir. Dijital platformlar üzerinden sunulmak üzere hazırlanan oyunları, yazılı, sesli ya da görsel materyalleri vb. karşılamak üzere kullanılan “içerik”lerin üretimi, sanatsal üretimden farklı dikkatleri ve hassasiyetleri gerektirir. Çünkü kastettiğimiz süreç, bir kitabı yazıp onun okuyucularına ulaşmasını beklemekten öte, sanat sosyolojisinin ilgi alanına giren çok daha karmaşık bir ilişkiler ağının titizlikle yürütülmesini gerektirmektedir. Her gün -hatta sosyal medya platformları da düşünüldüğünde her an- çok sayıda içeriğin üretildiği bir ortamda insanların seçme imkânları artarken ilgi ve dikkat süreleri azalmaktadır. İnsanların aralarında seçim

yapabilecekleri bu kadar çok içerik varken kendi içeriklerinin seçilmesini isteyen üreticiler arasında kıyasıya bir yarış sürüp gitmektedir. Bu noktada yeniden üretilecek metinler için bütün değişkenlerin hesap edilmesi gerekmektedir. İzleyicilerin/dinleyicilerin/okuyucuların çeşitli açılardan alışkanlıklarının, estetik eğilimlerinin, karar verme süreçlerini etkileyen faktörlerin araştırılması, küresel çapta üretilen içeriklerin takip edilmesi, iletişim yöntemlerine ve üretim tekniklerine ilişkin gelişmelerin yakından izlenmesi, üretim sürecinin sürekliliğinin sağlanması, içeriklerin kalite düzeyinin korunması ve artırılması için gerekli üretim, koordinasyon ve kontrol mekanizmalarının kurulması, üretilen içeriklerin doğru iletişim kanalları üzerinden insanlara ulaştırılması ve üretilen içeriğin tüketim sürecinin kamuoyu araştırmalarıyla, istatistik çalışmalarıyla, reklam faaliyetleriyle kontrol ve takip edilmesi gerekmektedir. Bu bakımlardan böyle bir üretim süreci ancak kültür tarihi araştırmacıları, metin yazarları, çizerler, ses sanatçıları, içerik üreticileri, reklamcılar gibi çok çeşitli çalışma alanlarına mensup kişilerin birlikte projeler yürütebilecekleri kurumsal organizasyonlarla mümkün olabilecektir. Bütün üretim ve sunum süreçlerinin kurumsal bir profesyonellik içerisinde yürütülmesi, bunun için oluşturulacak organizasyonun farklılıklara açık olması, değişimlere çabuk ayak uydurabilmesi, hatta -değişimin baş döndürücü bir hıza ulaştığı günümüzde- değişimlere öncülük etmesi büyük önem arz etmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz türde bir yeniden-yazma sürecinde kültür ve sanat tarihi araştırmacılarına düşen, klasik niteliğe sahip eserleri belirleyerek içerik üreticileri ile buluşturmalarıdır. Bu çalışma da böyle bir düşünceyle, "Türk tarihinin klasik isimleri/eserleri günümüz insanına nasıl tanıtılabilir? Bunun için kimler, hangi eser(ler) ve eser(ler)deki hangi unsurlar/motifler/anlatılar kullanılabilir?" sorularına cevap aramak üzere hazırlanmıştır. Bu çerçevede çalışmamız için, yukarıda ayrıntılı bir şekilde ele alındığı üzere, Türk dili, kültürü için çok önemli bir isim ve farklı coğrafyalarda yaşayan Türkler için öncü ve birleştirici bir şahsiyet olması sebebiyle sahip olduğu kültür taşıyıcısı olma potansiyeli göz önünde bulundurarak Alî Şîr Nevâyî seçilmiştir. Onun yeniden-yazılmasını önerdiğimiz eseriye yaşam öyküsü iki bin dört yüz yıldan beri çeşitli dillerde defalarca yazılmış olan ve bütün dünyada tanınan İskender'i konu edinen *Sedd-i İskenderî*'dir. Bu noktada İskender'in bilinirlik düzeyinin yeniden-yazılan metnin hedef kitlesine erişimini kolaylaştıracağını düşünüyoruz.

"Olası" Bir Yeniden-Yazma Sürecinde Kullanılabilecek Unsurlara Örnekler

Çalışmamızın bu aşamasında *Sedd-i İskenderî* yeniden-yazılmak istenirse hangi söylemlerden/anlatılardan yararlanılabilir sorusuna cevap aramaya çalışacağız. Öncelikle belirtmeliyiz ki bu çalışma, yöntem itibarıyla yukarıda bir kısmı zikredilen yeniden-yazım ile ilgili çalışmalardan farklıdır. Şöyle ki söz konusu çalışmalar, hâlihazırda yazılmış olan metinlerin yeniden-yazım bağlamında kaynak metinlerle ilişkisini sorgularken bizim çalışmamız, bir klasik dönem metnin günümüz insanı için yeniden-yazımı sırasında hangi hususların vurgulanması gerektiği sorusuna cevap aramak üzere kurgulanmıştır. Bu bakımdan çalışmamızda yeniden-yazma ve inceleme süreçlerinin tersten işletilmeye çalışıldığını belirtmek isteriz.

Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki Alî Şîr Nevâyî'nin her bir eseri, bütün olarak yeniden-yazılması durumunda kültür taşıyıcılığı bakımından anlamlı katkılar yapabilecek kapasiteye sahiptir. Bizim yapmaya çalıştığımız şey, yeniden-yazmanın farklı biçimlerini de göz önünde bulundurarak bazı örnekler vermektir. Eserin farklı amaçlarla ve yöntemlerle yeniden-yazılabileceği ihtimali göz önünde bulundurularak -farklı ihtiyaçlara cevap verebilmek adına- burada didaktik ve fantastik metinler oluşturulmak istenmesi durumunda kullanılabilecek unsurlara örnekler verilecektir.

Alî Şîr Nevâyî'nin eserlerinde yer alan kurgusal unsurlar ilk olarak A. Hayitmetov tarafından *Ali Şîr Nevai ve Kurgu* isimli makalede ele alınmıştır (İbragimova, 2014, s. 461). Daha sonra Ra'no İbragimova da konuyla ilgili olarak *Alişir Nevai'nin Eserlerinde Bilim Kurgusal Unsurlar* adlı bir çalışma

yapmıştır. İbragimova bu çalışmasında Nevâyî'nin eserlerindeki söz konusu unsurları, kurgu ile gerçeğin bağlantıldığı noktada kurgusal unsurlar, sihirli masallara veya bilimsel kurguya has çizgilere sahip kurgusal unsurlar, toplumsal meselelerin ele alındığı konularda romantik renklerin kullanıldığı kurgusal unsurlar, tarihî şahısların kendilerine özgü karakterlerinin muhafaza edilmesiyle oluşturulan kurgusal unsurlar olarak sınıflandırmıştır. Yazarın aynı çalışmada Nevâyî'nin eserlerinin genel olarak gerçek hayat tasviri ile bağlantılı olarak verilen kurgusal unsurlar, halkın arzusunun gerçekleşmesinde basamak vazifesi gören kurgusal unsurlar, Özbek sanatsal kurgusunu oluşturmada vazife gören -bugün robot, su altı gemisi, yürüyen merdiven vb. olarak hayata geçmiş olan- kurgusal unsurlar gibi kendilerine has özellikler taşıdığını söyleyerek öncesine benzer başka bir sınıflandırma daha yaptığı dikkati çeker (Ayrıntılı bilgi için bk. İbragimova, 2014).

Toplumsal Faydaya Yönelik Mesajlar Taşıyan Kurgusal Unsurlara Örnekler

Ali Şîr Nevâyî, *Sedd-i İskenderî*'de -klasik dönemde yazılmış pek çok eserde olduğu gibi başta eserini sunduğu yöneticilere olmak üzere- okuyucularına döneminin geçerli bilgilerini ve tasavvufi düsturlarını aktarmış, çoğu ahlaki nitelikteki çeşitli davranış biçimlerini tavsiye eden nasihatlerde bulunmuştur. Didaktik nitelikteki bu aktarımların temel amacı, bireylerin eğitilip erdemli hâle getirilmesi ve böylelikle toplumda ortak yaşama kültürünün oluşturulmasıdır. Nevâyî'nin -detayları yukarıda verilen- didaktik mahiyetteki mesajlarının yöntemi, yeniden-yazım için hazır bir kurguyu da içermektedir. Bu duruma örnek teşkil edebilecek anlatılardan birkaç tanesi aşağıda verilmiştir.

Şairin, on yedinci bölümde kaleme aldığı bir hikâye üzerinden ölümün zengin veya fakir, şah ya da kul ayırmaksızın herkese uğrayacağını hatırlatarak okuyucularına dünya malına ve rütbesine iltifat etmemelerini öğütler. Söz konusu hikâye şu şekildedir:

İskender mağribi fethettiğinde tahta hükümdar ailesinden birisinin çıkmasını ister. Halk, İskender'e hükümdar ailesine mensup birisinin bulunduğunu ancak bu kişinin mezarlıklarda dolaştığını söyler. İskender'in emriyle huzura getirilen üstü başı perişan durumdaki bu şahsın elinde iki kemik bulunmaktadır. İskender kemiklerin ne olduğunu sorunca o kişi, elindeki kemiklerden birinin bir şaha, diğerininse bir fakire ait olduğunu söyler ve İskender'den bu kemiklerden hangisinin şaha, hangisinin fakire ait olduğunu bilmesini ister. İskender, şahsın sorduğu soruyu akıllıca bulup beğenir ve onun tahta geçmesini ister. Şah ise İskender'in ancak kendisine ebedî hayat, sonsuz gençlik, sonsuz zenginlik ve sonsuz saadet vermesi durumunda teklifini kabul edeceğini söyler:

[İskender bile ol gedâlig ihtiyâr itken pâdişâh belki fi'l-hakîka pâdişâhlıkka yitken gedâ hikâyeti kim İskender anı mezellet çâhudın çıkarıp saltanat-gâhıga olturtmak istedi ve ol tâc terkin kılıp başıdın terk-i tâcî hayâlin çıkarmadı]

İşittim ki İskender-i nâm-dâr	Çü rezm otı bolmuş idi ber-taraf
Çü boldı cihân ehliğa kâm-kâr	Şeh olmuş idi rezm içinde telef
Ni kişver ki boldı musahhar aña	Sikender çü fehm itti hasmın katıl
Mutî oldı dârâ-yı kişver aña	Aña mülki içre tiletti 'adıl
Hem ol şehni kişverga şâh eyledi	Didi kim bu kişver selâfnidin
Hem ol ilge kişver-penâh eyedi	Haberlık cihân-bânlık âyînidin
Şeh ü mülkdin köñli tınçaç tamâm	Kalıp mu ikin bir anıñ dik kişi
Yana mülk 'azmıga kıldı hurâm	Ki kılsam rücû' anga bu mülk işi
Meger feth boganda magrib-zemîn	Anı ilge şâh eylesem müstakil
Şehî zâhir eylep idi katl u kîn	Ki mülk özgege bolmasa müntakil

Didiler halayık du'â eyleben	Niçe bu süneklere saldım nazar
Hadîsiga cânlar fedâ eyleben	Zamîrimga lîkin nihân kaldı bu
Ki âfâk ara ser-firâz olga sin	Ki şehniñ kayudur gerdânuñ kayu
Hemîşe ra'ıyyet-nevâz olga sin	Çü ölgende birür bu ikki metâ'
Bu yañlıg kişi kim kılur sin sorag	Tiriglikte neyiçün kılurlar nizâ'
Ki andın ra'iyetka yitkey ferâg	Kilip bu kelâmı Sikenderge heş
Kabûl eylegen anı yahşı yaman	Didi k'ey zebân-âver-i bâr-keş
Kişi yok meger kim bu zamân	Sini taptım asru biyik nüktelik
Velî halk içindin firâr eylemiş	Eger bar ise himmetiñ hem biyik
'Aceb nev' iş ihtiyâr eylemiş	Sini kişveriñde kılray ercümend
Tirigler arasiga kılmas 'ubûr	Birip şâhlıg pâyeyñ eyley bülend
Metâfı imes gayr iski kubûr	Didi himmet olmuş saña hem-nişest
Hemânâ tiriglerde körmey vefâ	Sin ister dik irmes velî asru pest
Kubûr ehliga eylemiş iktifâ	Ki terk eyleben fakr sermâyesin
Başı tâc terkin kılıp ihtiyâr	Pesend itke min şâhlıg pâyeyñ
Bolup terk-i tâcı bile bahtiyâr	İmes rub'-ı meskûnge rağbet maña
Ni mesken bolup kiçe bir bûm aña	Tiler dört sermâye himmet maña
Ni kündüz yimek vechi ma'lûm aña	Biri andın oldı hayât-ı ebed
Kişi birle yok mutlakâ ülfeti	Ki yoktur anıñ intihâsiga had
Bolup halk gavgâsıdın külfeti	Yana bir yigitlik ki tapmay halel
Niyâz ehli çün kılsalar ihtilât	Karılıg bile bolamgay ol bedel
Kılur sözde zâhir gehî inbisât	Yana bir ginâ-yı mü'eyyed durur
Nesâyih dir ilge be-gâyet müfîd	Ki allıda iflâska red durur
Ki 'âlemdin ilni kılur nâ-ümîd	Yana şâdlıg kim yok anıñ gamı
Söz içre bu takrîb tertîb iter	'Adem bolgay ol sûrnuñ mâtemi
Ki ilni fenâ sarı terğib iter	Sikenderni hayret zebûn eyleben
Sikender işitkeç didi kim yörün	Didi baş uyatdın nigün eyleben
Anı kayda bolsa tapıp kiltürün	Ki ay ferruh-âyîn ferhûnde-rây
Revân hüküm ile her taraf sürdiler	Bu 'akdıñdın ol boldı müşkil-güşây
Tapıp şâh bezmiga yitkürdiler	Ki bu deyr ara tapsañ âgâhlık
Yalañ idi baş u ayagı yalañ	Saña fakr birdi maña şahlık
Yaka çâkidin kögsi dağı yalañ	Egerçi mini eyledi ercümend
Cihân şuglı gerdige silkip itek	Saña birdi himmetni mindin bülend
Tutup ikki ilgige iki sünek	Gedâyî ki bolgay biyik himmeti
Sikender aña ihtirâm eyledi	Aña pest irür şâhlıg rif'ati
Öz allıda 'âlî-makâm eyledi	Çü himmet bülend oldı irse fakîr
Didi bu süneklerdin efsâne ayt	Közige irür 'asr şâhu hakîr
Ni sorsam cevâbın anıñ yana ayt	[1160-1207. beyitler (Tören, 2001, s. 125-128)]
Didi gürlerdin kılurda güzer	

Mesnevinin sekizinci bölümünde azmin kişinin başarısına etkisi işlenmiştir. Nevâyî, okuyucusuna başarılı olmak için azmedip çaba sarf edenlerin mutlaka istediklerine kavuşacakları yönünde telkinde bulunur. Söylemini somutlaştırıp pekiştirmek için de imkânsız şeylerin mümkün olacağına dair çeşitli örnekler verir: Azimli kişiler ellerini dikene uzatsalar açmış güle dokunurlar, aya baksalar güneşi görürler, toprağa bassalar toprak altın olur. Gökteki bulutlar, azimli kişilerin başına yağmur yerine inci saçır:

[İnâyet kuyâşî vasfıda kim feyz matla'ıdın tulû' itse tertibi hâreni yâkût-ı âb-dâr ve la'l-i âteşîn kılır ve hidâyet sehâbı ta'rîfide kim cûd havâsıdın irtifâ' tutsa takvîyetidin tofrakdın lâle-i sîr-âb u gül-i âteşîn açılır ve öziniñ köñli hâresi ol kuyâş pertaini tapkanın dimek ve cismi tofracı ol bulut nemin körmegin aytmak]

Birev kim irür yâver ikbâl aña	Kara ef'î er yitse anıñ kolu
Ni iş kılsa ferhûndedür fâl aña	Bolur kâm-ı gül-çihreniñ sünbüli
Kayu işke kim râyî 'âzim bolur	Bulut başıga yitse yamgur saçar
Zafer yâr u devlet mülâzım bolur	Galatdur ki yamgur saçar dür saçar
Eger kılsa har-mühre der-yûze ol	Vefî iş kirek beyle ferzânega
Bolur kirse ilgige firûze ol	Bu yañlıg 'atâyâda şükranega
Tiken sarı kim kol uzatur nühüft	Ki fârig bolup halk-ı bî-dâdıdın
Kolıga kirer gonçe-i nâ-şüküft	Ferâg istemey dâd-ger yâdıdın
Eger ayga tüşse közi kün bolur	[565-573. beyitler (Tören, 2001, s. 85)]
Kadem koysa tofracı altın bolur	

Nevâyî, eserinde İskender'in sorusu, Aristo'nun cevabı ve konuyla ilgili bir hikâye üzerinden aklın önemine vurgu yapar. Önce düşünme yeteneğinden yoksun olan hayvanlarla ilgili bir hikâye anlatır, sonrasında da İskender, Aristo'ya insanı hayvandan ayıran özelliğın ne olduğunu sorar. Aristo, insanın idrak sahibi oluş yönüyle hayvanlardan üstün olduğunu söyler. Söz konusu hikâye, suyun içinde yaşadıkları hâlde bunun farkında olmayan balıklar hakkındadır. Bir balık, su bulmaya çalışan balıkların derdini ancak girdapta yaşayan yaşlı bir timsahın çözebileceğini söyler. Balıklar, timsahın suyu iyi bildiğini ve sıkıntılarını çözeceğini düşünerek onu görmeye giderler. Ancak balıklar girdaba kapılırlar, timsah da onları avlar:

[Ol balıglar hikâyeti kim su istey muhît girdâbıga 'azm kıldılar neheng-i fenâ tu'mesi bolgan zamân sudın ayrılganların bildiler]

Birev kim bu deryâda gavnâs idi	Ki dirler fülân tünd-i girdâb ara
Maña nükteî dür-mesellik didi	Nehengi durur sâl-hord u kühen
Ki deryâda bar irdi fevcî balıg	Bu deryâga seyr eyleben evc ü bün
Su tapmak üçün dâyim endîşelig	Kirek kim sudın ol nişân añlagay
Alarga müdâm ârzû irdi su	Bu pes turfa-râz-ı nihan añlagay
Su irdi alarga müdâm ârzû	Anıñ sarı 'azm ittiler turmayın
Bolup iş barıga su ister feni	Sunıñ ârzûsıda dem urmayın
Dir irdiler ol kim su dirler anı	Kılıp sa'y ol kâm-ı nâ-yâbga
Ni yañlıg ikin ta'm u rengi anıñ	Yitiştiler ol tünd girdâbga
Kayu nev' seyr ü direngi anıñ	Ni girdâb kim çarh-ı gerdende dik
Diremler bolup tenleri üzre dâg	Ni igrim sipihri neverdende dik
Sudın hiç tapmaslar irdi sorag	Sunıñ devresiga yitişkeç barı
Didi bir balıg ol teb ü tâb ara	Tüşüp her biri devredin bir sarı

Balıgları butrattı girdâb-ı bîm
 Anıñ dik ki tal yafragını nesîm
 Bu hâletde çaykaldı deryâ-yı jerf
 Pedîdâr boldı neheng-i şigerf
 Balıglarga tüşkende derd-i firâk
 Ki bir birdin olmış idiler yırak
 Barın yuttı bir bir neheng-i fenâ
 İçi cevfade cem' kıldı yana
 Alar barça sudın çü ayrıldılar
 Burun suda irkenlerin bildiler
 Nedâmet çıkarsa felek üzre dūd
 Çü mî' de otı mührik irdi ni sūd
 Bolurdın burun bir biridin bahil
 Bolup irdiler barçası muzmahil

Saňa dağı gencî ki pinhân irür
 Ki tab'ın vukûfıda nâdân irür
 Yok ol sinde pinhân ki sin anda güm
 Celâletdin ammâ işin üştülüm
 Yiriñ bolsa girdâb-ı bahr-ı 'anâ
 Sini tu'me kılgaç neheng-i fenâ
 Ni sūd ol dem olmak 'ıyân bu tarık
 Ki matlûb ara bar iken sin garık
 Niter sin tilep her 'acâyibka yol
 'Acâyib irür sinde âgâh bol
 Burunrak ki sūd itmegey her nedem
 Özüñni bilip yolga koygıl kadem
 [5288-5313. beyitler (Tören, 2001, s. 401-402)]

Eserdeki bölümlerden birinde İskender, Aristo'ya dört mevsimle ve bu mevsimlerin insan üzerindeki etkisi ile ilgili bir soru sorar. Aristo, firaset ilmine (Ayrıntılı bilgi için bk. Gürbüz, 2016) ilişkin bilgi birikimi üzerinden mevsimleri sıcak, soğuk, ıslak ve kuru olarak sınıflandırır ve insanın da ateş, toprak, su ve havadan -anâsır-ı erbâadan- meydana geldiğini söyler. Mevsimlerin özelliklerine paralel olarak insanların da çeşitli ruh hâllerine büründüğünü belirtir:

Yana sordı dârâ-yı gerdûn-mahal
 Ki ay çarh eşkâli allında hal
 Bu kim her kaçan yitse fasl-ı rebî'
 Ni kim cins-i insân şerîf ü vazî'
 Bolurlar barı hurrem u şâd-mân
 Kılurlar hevâ her taraf her zamân
 Köñülni ki kış gonça yañlıg kılur
 Bahâr olsa ol gül kibi açılır
 Bu fasl ilge munça tarab ni ikin
 Bu yañlıg tarabga sebep ni ikin
 Didi barça 'ilm ü fünûn âgehi
 Ki ay nutkuñ enfâs-ı rûhu'llahî
 Bu ma'nîde il köp dimişler kelâm
 Ki barın bilür şâh-ı 'âlî-makâm
 Tabî'atka gül meyli irmes 'aceb
 Çemen zevkı haylî irmes 'aceb
 Velî nükte kim asl irür bu imes
 Diyin çün irür şehga bilmek heves
 Tabâyî' ki âfak u enfüsde bar
 Barın tört tab' ittiler i'tibâr
 Işık savuk öl u kuruk fehm kıl
 Anı ot u su yil ü tofrak bil

Ki insân bulardın mürekkebe durur
 Cem'i milelga bu mezheb durur
 Birin hâr u yâbis didi barça hayl
 Birin bârid eylep rutûbetka meyl
 Birin hâr u ratb aña bî-vehm ü bîm
 Birin bârid ü yâbis aytur hakîm
 Kaçan zâhir oldı saña bu usûl
 Tabî'at bu nev' ok tapıpdur fusûl
 Alardın biri kildi fasl-ı bahâr
 Ki bardur tabî'at aña ratb u hâr
 Çü bu faslga kildi tab'-ı hayât
 Yana üçke üç tab' boldı sıfât
 Ki safrâ vü sevdâ vü balgam durur
 Velî rûh tab' muña zam durur
 Şek irmes ki her kimse kim cânı bar
 Hayâtın tiler olça imkânı bar
 Bu ma'nîdin ol fasl irür dil-peziñ
 Ki yok ilge meyl eylemekdin güzîr
 Niçe sırrıdın ilge yoktur şu'ür
 Velî yok tabî'at işinde kusûr
 Çü andın yiter rûhga perveriş

Aña yitse bî-hâst eyler küşiş	Çü dâñadın oldu bu yañlıg fütûh
Su kim tehga boldı güzârı anıñ	Hulûl itti şeh cismiga tâze rûh
Çiker tab' u yok ihtiyârı anıñ	[5026-5049. beyitler (Tören, 2001, s. 383-384)]

Fantastik (Olağanüstü) Yapıya Sahip Olan Kurgusal Unsurlara Örnekler

Sedd-i İskenderî'de bir kısmı bilim-kurgusal nitelikte olan, bir kısmı da tamamen fantastik özellik taşıyan hayale dayalı unsurlar yer almaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere İskender'in hayatı, dünyanın çok farklı bölgelerinde, çeşitli toplumlarda değişik dillerde defalarca yazılmıştır. Bu süreçte değişik coğrafyalara, milletlere, kültürlere, inanışlara ait unsurlarla zenginleşen efsanevi anlatılar bütünü oluşturmuştur. Her ne kadar Ali Şîr Nevâyî bunlardan bazılarını almadıysa da yine de eserde bu çerçevede değerlendirilebilecek örnekler bulunmaktadır. Bu duruma örnek teşkil edebilecek anlatılardan birkaç tanesi aşağıda verilmiştir:

İskender, tahta çıktıktan sonra önce ülkesini düşmanlardan temizler ve akabinde yeni topraklar fethetmek üzere Doğu'ya seferler düzenler. Bu esnada Kırım ve Endülüs'ü fetheder; Mısır'da İskenderiye'yi inşa ettirir. Şam, Halep ve Yemen'e gider. Mekke'yi ziyaret eder. Bu coğrafyada benzer yerleri dolaşarak Çin'e ulaşır. Buradan sayısız gemi ile denize açılır ve denizde de fetihler yapar. Deniz altında neler olduğu konusunda meraklanan İskender, camdan bir tüp yaptırarak denizin altına iner ve deniz altı dünyasını görür. İskender hakkında Doğu ve Batı dünyasında yazılan pek çok eserde bu anlatıya yer verilmiş, bazı eserlerde de bu olay görselleştirilmiştir. Nevâyî, söz konusu olayı şu şekilde anlatır:

Çü boldı yiri nokta-gâh-ı muhît	Yana bir uçın tutturup ilge cest
Koyı su vü üstün sipih-r-ı basît	Bu yañlıg kılıp çökti deryâ koyı
Kılıp su tübin körmek endîşeî	Anı ka'rıga çıktı deryâ suyu
Hem ol hikmet ehli yasap şîşeî	Garâyib ki deryâda bolgay nihân
Kirip şîşega renc ü teşvîr ile	Aña zâhir oldu cihân-der-cihân
Anıñ ağızını birkitip kîr ile	Alardın revâ eyleben kâmını
Tınâbî ki bolgay niçe miñ karı	Kime içre koydı yana gâmını
İşilgen kilür çağda deryâ sarı	[1560-1567. beyitler (Tören, 2001, s. 152)]
Bir uçın kılıp şîşe devriga rest	

Pek çok yeri gezen İskender, dağları aşar, çölleri geçer ve gezdiği yerlerde garip yaratıklarla, tuhaf olaylarla karşılaşır. İskender'in karşılaştığı garip yaratıklardan birisi de karıncalardır. Altın ve gümüşten oluşan iki dağda yaşayan bu karıncalar, dağlardaki hazineleri korumaktadırlar. Lendering, Heredotos'un altın çıkaran dev karıncalar olarak tanımladığı bu hayvanların aslında altın damarları üzerine yuvalanmış dağ sıçanları olduğunu bildirir (Lendering, 2009, s. 316-317'den aktaran Akdoğan, 2019, s. 130). Bu canavar karıncalar, yabancılara saldırıp onları öldürmektedirler. Bu dağların arasında bulunan vadide bir kavim yaşamaktadır. Dilleri anlaşılmayan bu kavmin halkı sırayla onar gün uyuyup onar gün çalışırlar. İskender ve yanındakiler, gördükleri acayiplikler karşısında şaşırıp hayrete düşer ve acizliklerinin farkına varırlar:

Ni menzilga kim yitti bolmay sabûr	Kılır çağda ol merzni cilve-gâh
Kılır irdi menzil-be-menzil 'ubûr	Yitişti anıñ dik beyâban ara
Tabî'at garâyibka kâni' bolup	Ki hevlî salur irdi ot cân ara
Kim ol rûm 'azmıga mâni' bolup	Tutup deştni it kibi cân-ver
Hem ol cümledin bu bir irdi ki şâh	Velfî barçaga mûr yañlıg suver

Ayag u ilig barça andak ki mûr
 Velî şîr-i derrânça her birge zûr
 Alar içre her kimse kim sürdi at
 Aña mûrlar kıldılar hamle bat
 Çü âşûb ile hamle körgüzdiler
 Anı bir biridin revân üzdiler
 Anıñ dik ki kalmay nişânı anıñ
 Yir üstide bir katre kanı anıñ
 Çü bu yirge yitti şeh-i hûş-mend
 Didi sürmesün kimse ol yan semend
 Hem ol yir ilidin su'âl eyledi
 Bu ma'nîde köp kıl ü kâl eyledi
 Didiler ki bir nev' yirdür bu merz
 Ki salur tasavvur anı cânga lerz
 Bu vâdî irür bir yıgaç ursa zûr
 Ki anda salur şûr bu nev' mûr
 Bulardın narı vâdîydür nezeh
 Nezâhatde bâg-ı iremdin fereh
 Gürûhî durur anda ârâm-gîr
 Ki bu ilge ol kavmdındur nefîr
 Kayu kavm tiñri belâsı alar
 Cihân genciniñ ejdehâsı alar
 Kavî heykel andak ki bir pâre kûh
 Birige harîf olmayın yüz gürûh
 Kayu bir diseñ ol kadar zûr aña
 Ki bu cân-verler kilip mûr aña
 Alarnıñ tilin fehmi kılmay kişi
 Ni kim aytıban herze bilmey kişi
 Alardın narı barsa on künçe yol
 Kilür vâdîyî ikki tağ ikki kol
 Felek-sây her tagıñ hâresi
 Salıp borkni evci nezzâresi
 Kızıl altun eylep biri közge fâş
 Ki hîre kılıp közni misl-i kuyaş
 Yana bir kilip ser-be-ser sîm-i nâb
 Kamer dik aña lem'a vü nûr u tâb
 Bu mahzen ki her taşıdır bî-behâ
 Bolup bu halâyık aña ejdehâ
 Bu ilge velî turfa uyku irür

Ki köp özleridin 'aceb bu irür
 Ki her on kün ol kavm uykudadır
 Cemî'-i tereddüddin âsüdedür
 Çü on kün öter uyganurlar barı
 Öz azvâlîga aylanurlar barı
 Taparlar yana on kün uygaglık
 Bu uygaglık uykuları çıglık
 Tapa alur uyku çağı kimse dest
 Hem ol dîv-veşlerge birmek şikest
 Kutulmuş velî bîmdin cânları
 Ki bu mûrlardur nîgeh-bânları
 Alar ol hazâyînga gencür olup
 Alarnıñ nîgeh-bâmı bu mûr olup
 Te'âla'llah ol sâni'-i zü'l-celâl
 Ki sun'ıda 'âcizdür ehl-i kemâl
 İrür sun'ı hûş u hıreddin füzûn
 Ni hûş u hıred belki haddın füzûn
 Çü şeh taptı ol işke âgâhlig
 Hıreddin taleb kıldı hem-râhlig
 Yitişken makâmıda kıldı nüzûl
 Yıgıldı cenâbıga ehl-i 'ukûl
 Ki kılğaylar ol işke nezzâreî
 Dü kılğaylar endişeî çâreî
 Velî ol 'acebler ki peydâ bolup
 Köñül tiñri sun'ıda şeydâ bolup
 Köñülge bolup kasm mebhûtluk
 Hıredka yitip 'acz u fertûtluk
 Kıla almayın çâre hikmet bile
 Kalıp 'âciz ü lâl hayret bile
 Kitür sâkî ol rûh sermâyesin
 Ki ma'dûm itey 'akl pîrâyesin
 Ki kol tutmadı 'akl u hikmet maña
 Velî kasd-ı cân itti hayret maña
 Mugannî garîbâne ün çık hazîn
 Ki menzil-gehim boldı magrib-zemîn
 Saçay başıñ üzre zer-i magribi
 Kuyaş yirge magribde saçkan gibi
 Nevâyî çü gurbetde sin şâd bol
 Vatan yâdı rencidin âzâd bol

Eger şark u garb olsa menzil saña

[5195-5239. beyitler (Tören, 2001, s. 394-397)].

Ni gam kâm eger bolsa hâsıl saña

SONUÇ

Toplumların birikimlerinin sonraki kuşaklara aktararak kültürel sürekliliğin sağlanması, millet olma bilinci açısından ve küresel kültüre katılım bakımından son derece önemlidir. Türk toplumu günümüzde binlerce yıllık kültürel birikimini aktarmada bazı sorunlar yaşamaktadır. Zira mensubu olduğu medeniyet dairesinin değişimi sürecinde kesintiye uğrayan kültürel süreklilik daha sonra tekrar inşa edilememiştir. Klasik kültürel değerlerin yeniden-yazma yöntemlerinden yararlanılarak güncellenmesi, ancak günümüz insanların haz alabileceği, yaralanabileceği formlara dönüştürülmesiyle mümkün olabilir. Bu çalışma da söz konusu düşünceden hareketle, Türk kültür tarihi için önemli bir şahsiyet olan Alî Şîr Nevâyî'nin *Sedd-i İskenderî* adlı eseri üzerinden Türk klasik şahsiyet ve eserlerinin yeniden-yazım potansiyelini sorgulamak, yöntemlerini tartışmak üzere kaleme alınmıştır. Çalışmamızın nihai amacı, klasik metinlerin yeniden-yazılması üzerine bir tartışma zemini oluşmasına katkıda bulunmaktır.

Klasikleşmiş olan metinlerin belirli özgün değerler taşıdıkları herkesçe malumdur. Söz konusu metinler bu özgün değerleri sayesinde her dönem yeniden okunmaya, anlaşılmaya ve yorumlanmaya açık hâle gelirler. Bu tür eserlerin yeniden okunma ve üretilme sürecinde bir yandan özgün değerlerinin korunmasına dikkat edilirken diğer yandan da dönemin insanına hitap edecek biçimlere dönüştürülmesi gerekmektedir. Zira ancak kaynak metinleri çağın iletişim araçları üzerinden dönem insanının beğenisine uygun iletilere dönüştürebilen yeniden-yazma biçimleri kastettiğimiz türde bir başarı yakalayabileceklerdir.

Bu noktada günümüz insanı için yeniden-yazılacak olan klasik metinlerin dönemin poetik ve ideolojik ortamına, düşünce dünyasına, estetik kabullerine uygun olarak yeniden kurgulanması gerekmektedir. Çünkü aradan geçen zaman diliminde edebî metnin ne olması gerektiğiyle ilgili poetik kabuller kuşkusuz değişmiş, toplumların ideolojileri farklılaşmış, düşünme biçimleri, bilgi üretme ve tüketme pratikleri, estetik algıları başkalaşmıştır. Bu sebeple günümüz okurlarına ulaşmak isteyen bir yazar, eserini mutlaka bugünün toplumunun poetik kabullerine ve yaygın ideolojisine uygun olarak yazmalıdır. Eserin dilini, kurgusunu, estetik söylemlerini de dönem insanının kabullerine uygun hâle getirmelidir.

Doğru içerik üretebilmek için hedef kitlenin belirlenmesi, sınırlarının net bir şekilde çizilmesi ve çok iyi analiz edilmesi önemlidir. Hedef kitlenin bilgi birikimi, kültürel arka planı, alışkanlıkları, beğenileri, davranış kalıpları, düşünme biçimleri göz önünde bulundurulmadan üretilecek bir içeriğin başarıya ulaşabilmesi mümkün değildir. Bu yüzden aynı metin farklı yaş seviyelerine, değişik birikim düzeylerine hitap edecek şekilde birden fazla kez yeniden-yazılmalıdır.

Üretilen içeriğin doğru kalıplara dökülüp dönem insanının tüketimine uygun biçime dönüştürülmesi gerekmektedir. Çünkü her döneme hitap eden, her dönemde öne çıkan, "popüler olan" sanat dalı, edebî tür, içerik formu vb. farklıdır. Söz gelimi klasik Türk edebiyatı geleneğinde şiir başat edebî tür durumundayken günümüzde bu baskın konumunu hikâye, roman gibi türlere bırakmıştır. Dahası edebiyatın yerini, teknolojik gelişmelere paralel olarak sinema, dizi gibi görsel-işitsel sanatlar almıştır. İletişim kanalı olarak da basılı materyallerin yerini yavaş yavaş dijital platformlar, sanat eserlerinin yerini sosyal medyada paylaşım üzere hazırlanan "içerik"ler almaktadır. Böyle bir ortamda günümüz insanına hitap etmek isteyen içerik üreticilerinin içeriklerini doğru türlerde üretmeleri ve ürettikleri içerikleri doğru iletişim kanalları üzerinden hedef kitlelerine ulaştırmaları ayrı bir önem kazanmıştır.

SUMMARY

This study has been prepared to answer the questions, which are “How can the classical names and works of Turkish history be introduced to today’s individuals?” and “Whom, which work(s) and which elements/which motifs/narratives in those work(s) can be used for that purpose?”

Ensuring cultural continuity through the transmission of societal background to the next generations is extremely important in terms of being a nation and taking part in the global culture. Today, Turkish society is having some problems in transmitting its cultural background for thousands of years. Because the cultural continuity, which was interrupted during the changing process of the civilization circle it belonged to, could not be rebuilt later. Achieving the cultural continuity will only be possible through the regeneration of the traditions. Within this framework, historical texts should be introduced to today’s individuals, prioritizing the classical value-bearing works that can function as cultural carriers. Starting out from this idea, this article has focused on the potential and methods for rewriting the Turkish Classical figures and works of art over *Sedd-i İskenderî*, written by Alî Şîr Nevâyî, an outstanding identity for Turkish history. The ultimate aim of the study is to contribute to the formation of a discussion ground on rewriting the classical texts.

Our study covers Nevâyî, considering his potential to be a culture bearer, as of his noteworthy personality in terms of the Turkish language and culture, as well as being a pioneer and unifying person for the Turkish people inhabiting various geographies. His work of art, which we propose to be rewritten, is the *Sedd-i İskenderî*, mentioning Alexander the Great, whose life story has been written many times in various languages for twenty-four centuries and is known all over the world. We suppose that Alexander’s popularity will facilitate the reach of the rewritten text to its target audience.

In the 15th century he lived, Alî Şîr Nevâyî, was one of the figures pioneering the progress of art in Herat. Nevâyî is the leading signatory of that period, described as “the first renaissance of the Turks”. Whereas Ulugh Beg represents the scientific pillar of the renaissance in question, Nevâyî represents the literary pillar. Nevâyî is both the symbol and the protector of this period through his artist and statesman identity. Nevâyî became one of the leading figures of not only Chagatai or Central Asian language and literature, but also all the Turkish literature, through his contributions to making Turkish the language of art, as well as his verse and prose works of art. His influence was not limited only to the 15th and 16th centuries but also continued to influence the entire Turkish world through his works during the following periods.

His *Sedd-i İskenderî* is also a text produced through the rewriting method. The subject of the work of art consists of the life, struggles, and victories of Alexander, the king of Macedonia. Nevâyî utilized the *İskender-nâme* (Book of Alexander) of another Turkish poet, Nizami (Ilyas Abu Muhammad Nizam al-Din of Ganja), as a source text for his work (Tören, 2001, p. 9). In fact, many works of art were written covering the life of Alexander in the West and East. Alexander the Great (see Kaya, 2000), who dominated the wide parcels of soil from Macedonia to Anatolia, from Iran to Jerusalem, from Egypt to the Caucasus, from India to Afghanistan (see Kaya, 2000), inherited deep marks to the entire world. Alexander’s life was written and read in many different languages over centuries (cf. Akdoğan, 2019, p. 112-118; Hunter, 2013, p. 1-27; Levend, 1965, p. 151-157; Unver, 2000).

The narratives around Alexander gradually digressed from authenticity and gained a legendary quality, having variants in various languages. Each time they were written, the Alexander narratives, as stipulated by the rewriting theory, took on an identity conforming to the values of belief and culture of the society in which they were generated. Although the storyline is common in terms of the general framework in Alexander narratives, composed in the same literary tradition, the emphasized

and forefronted elements have so far altered; some of the time, place, person, and motifs have been differentiated, whereas some removed and new ones added.

In accordance with his own purpose, which was to contribute to the education and personal development of Huseyin Baykara and his son Bediuzzaman, and thus, to become a master who trained a great ruler, Nevâyî rewrote Alexander's narrative, as well as benefitting from the predecessor texts. Alexander's story continued to be written for other purposes by different artists in various geographies after Nevâyî, too. In order to ensure cultural continuity, such works of art should continue to be rewritten today and in the future, with the same understanding.

Updating classical cultural values through the use of rewriting methods can only be possible by transforming them into forms so that today's people can enjoy and benefit from them. Examples of "fictional elements with social benefit-oriented messages" and "fantastic-structured fictional elements" to be used in the contents that will be produced, in case of a desire to create didactic and fantastic texts, for the sake of responding to varying needs, have been given in the article, considering the possibility that the work of art might be rewritten for different purposes and through different methods.

There remain some problems to solve and some obstacles to overcome in front of such a rewriting process. The worst problem standing just at the very beginning of the road is that today's "content producers" are not familiar enough with the classical historical texts. The penned works of art have been evaluated through an instinctive natural selection, similar to the one in nature, within the historical process, and the works of art with the potential to bear culture have been revised and rewritten every few generations. This way, the inter-generations partnership of knowledge and cultural background has been ensured. After this process happened this way for centuries, this accumulation, which was generated over a very long term, has gradually been forgotten, as the civilization circle, the Turkish society belonged to, changed. Within this process, the transmission of West-sourced knowledge and culture has gained velocity. As of today; it can be argued we have advanced to a certain point in acquiring and interiorizing the way of thinking and life, as well as the vast knowledge and culture of the Western civilization, which we are trying to get involved in. At that point, we need to first remember, then update, what we left behind, and finally create a synthesis of our own by blending it with our newly acquired build-up. This obligation has become an ideal that is currently being spoken in various cultural circles at present, but at the same time, which cannot be put into practice. The biggest obstacle in front of the actualization of this idea is that the individuals having the producer status of written, visual, aural, and plastic arts, which today's people are interested in, are not aware of classical historical texts. Even if they are somehow aware of it, the language and -more effectively than that- the cultural difference brought about by the intervening centuries makes it impossible for the artists in question to get access to those works. In order to access historical-artistic texts, besides knowing the language of the period, the work of art was written, and getting to know its culture, it is also necessary to have an awareness of the valid knowledge background and aesthetic elements. However, each of these backgrounds requires specialization in various fields. In these respects, such a production process will be possible only through corporate organizations, where people belonging to a wide range of working fields, such as cultural history researchers, screenwriters, painters, sound artists, content producers, advertisers, public opinion researchers, can carry out projects together.

Finally, it should be noted that this study differs from the existing studies on rewriting, as of the method which has been used. Namely, whereas those studies question the relationship of currently written texts with the original texts within the context of rewriting, our study has been structured so

as to seek answers to the question of what issues should be emphasized during the rewriting of a classical period text in conformity with today's readers' needs. In this regard, in our study, the rewriting and review processes have been tried to be reversely operated.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı Yok
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Y. (2019). *Ahmedî, İskendernâme*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası ilişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Algar, H. & Alparslan A. (1998). Hüseyin Baykara. *İslam ansiklopedisi* (C. 18, s. 530-532). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Avcı, İ. (2013). *Türk edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskendernâme'si* (Doktora tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=vVNzTGHHhjHu3WMToxQ-hW6jUzEUbKl82bkPjsq0o1elwJW7x_7JnXLdWxmtg0Q
- Avcı, İ. (2018). Aristo'nun İskender'e nasihatleri ve İskendernâmelere yansımaları. A. Yıldız (ed.), *Ahmedî Sempozyumu Bildirileri Kitabı* içinde (s. 173-194). Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yay.
- Ayçiçeği, B. (2013). Ahmedî (815/1412-13) ile Behiştî (917/1511-12?)'nin İskender-nâme'lerinin şekil ve muhteva bakımından karşılaştırılması. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10, 129-204. Erişim adresi: http://devdergisi.com/Makaleler/1883853623_13%20Bünyamin%20Ayçiçeği.pdf
- Calvino, İ. (2002). *Klasikleri niçin okumalı?* (K. Atakay, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Gariper, C. & Küçükcoşkun, Y. (2009). Edebiyatta yeniden yazma ve Nazan Bekiroğlu'nun *Yusuf ile Züleyha* adlı anlatısı. H. Argunşah & A. Demir (haz.), *1980 Sonrası Türk Romanı Sempozyumu (27-28 Mart 2008) Bildiriler* içinde (s. 121-143). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.
- Gökcan, M. (2020). İskender hikâyeleri geleneğine dair bir değerlendirme: Alexander romance türü eserler ve Nizâmî'nin İskendernâmesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 25, 389-419. Erişim adresi: http://www.devdergisi.com/Makaleler/959154219_9.pdf
- Gürbüz, M. (2016). *Ta'likîzâde Mehmed Subhî, Firâset-nâme*. Ankara: Grafiker Yay.
- İbragimova, R. (2014). Alişir Nevai'nin eserlerinde bilim kurgusal unsurlar. İ. Akgün (haz.), *Türk Dünyası Bilgiler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması (26-28 Mayıs 2014) Bildiriler* içinde (C. 1, s. 461-467). Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yay.
- İsen Durmuş, T. (2011). Türk edebiyatında klasik algısı üzerine düşünceler. *Millî Folklor*, 23(90), 37-48. Erişim adresi: <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=90&Sayfa=34>
- Kartal, A. & Çetindağ, Y. (2015). Ali Şîr Nevâyî/Nevâî. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim adresi:
- Kaya, M. (2000). İskender. *İslam ansiklopedisi* (C. 22, s. 555-557). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ali-sir-nevai>
- Kaya, M. (2016). *Mensur Tercüme-i İskendernâme (inceleme-tenkitli metin)* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=cbOXH84ZayrLjc0tl-QXKnH-1Dm88yAPOrzliqW3MW4nAU6T6h_J4JewwHuIOzgS
- Kut, G. (1989). Ali Şîr Nevâî. *İslam ansiklopedisi* (C. 2, s. 449-453). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Levend, A. S. (1965). *Ali Şîr Nevâî hayatı, sanatı ve kişiliği* (C. 1-2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Macit, M. (2006). Divan edebiyatı tartışmaları ve gelenekten yararlanma sorunu. *Bilim ve Aklın Aydınlanışında Eğitim*, 7(77-78), 20-32.
- Özdemir, M. (2013, Ağustos). Türk-İslâm bilim tarihinin yeniden yazımı açısından bilim tarihi yazım biçimleri tartışmasına giriş. *Türk Yurdu*, 312, 35-41. Erişim adresi: <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=846>
- Özer, H. (2017). Yeniden-yazım örneği olarak Mahmut ile Meryem romanı. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 10, 267-282. doi: 10.16947/fsmia.372653

- Süren, M. S. & Uras Yılmaz, A. (2020). Bir yeniden yazım örneği olarak *Frankenstein*. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 12, 29-52. doi: 10.26650/iujts.2020.12.0003
- Tören, H. (2001). *Alî Şîr Nevâyî, Sedd-i İskenderî (inceleme-metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Türk Dil Kurumu (t.y.). *Güncel Türkçe sözlük*. www.sozluk.gov.tr. Erişim tarihi: 18.12.2020.
- Ünver, İ. (1975). *Türk edebiyatında manzum İskender-nâmeler* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ünver, İ. (2000). İskender (edebiyat). *İslam ansiklopedisi* (C. 22, s. 557-559). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

SEFAD